

УРОК У СИСТЕМІ РОЗВИВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ: ОРІЄНТАЦІЯ НА СУЧАСНУ ОСВІТУ

Тамара ВРАДІЙ,

*учитель початкових класів Добровеличківського ліцею «Гармонія»
Добровеличківської селищної ради Кіровоградської області;*

Наталія ТІХОНОВА,

*старший викладач кафедри дошкільної та початкової освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут імені Василя Сухомлинського»,
кандидат педагогічних наук*

Сучасна українська школа переживає трансформацію освітньої парадигми – від передачі знань до формування особистості, здатної до самостійного мислення, аналізу, творчості. Одним із ключових напрямів такої трансформації є розвивальне навчання, яке спрямоване не на просте засвоєння знань, а на формування таких якостей, як ініціативність, творчість, навчальна мотивація, комунікація, дослідницька поведінка, гнучкість мислення, вміння планувати, контролювати й оцінювати результати власних дій.

Як відомо, розвивальні ідеї можна знайти ще у працях Йоганна Песталоцці, Фрідріха Дістервега, які наголошували на тому, що освіта повинна розвивати внутрішній світ дитини, її мислення, емоції, та самостійність. Характерно, що в 30-ті роки XX століття психолог Лев Виготський закладає психологічну основу розвивального навчання, що ґрунтується на створенні зони найближчого розвитку – діапазон між тим, що дитина може зробити самостійно, і тим, що може зробити за допомогою дорослого; на навчанні, яке веде за собою розвиток – принцип, що навчання повинне бути попереду рівня розвитку. Його ідеї підтримали та розвинули харківські науковці С.Д. Максименко, А.К. Дусавицький та ін. Під керівництвом видатних психологів та педагогів Д.Б. Ельконіна та В.В. Давидова, вони працювали над створенням конкретної моделі розвивального навчання. Починаючи з 60-тих років, Харків стає центром науково-дослідницької роботи з вивчення навчальної діяльності школярів, під час якої проводяться експерименти у школах, розробляється **альтернативна програма** навчання, де головним є не «знання як факт», а **засвоєння способів мислення**, розробляються методичні посібники з розвивального навчання. У 90-ті роки в Харкові створюється незалежний науково-методичний центр «Розвивальне навчання» під керівництвом В.В. Рєпкіна, який продовжує науково-дослідницьку роботу і впроваджує систему розвивального навчання у загальноосвітню школу [8].

На сьогодні програми та посібники з розвивального навчання (далі –РН), врегульовані нормативними документами. Система розвивального навчання ДРiМ реалізується відповідно до Закону України «Про освіту», Закону

України «Про повну загальну середню освіту», Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 21 лютого 2018 року № 87 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 липня 2019 року № 688), Порядку проведення експертизи та затвердження освітніх програм повної загальної середньої освіти, розроблених не на основі типових освітніх програм, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 03 червня 2022 року № 520 «Про затвердження Порядку проведення експертизи та затвердження освітніх програм повної загальної середньої освіти, розроблених не на основі типових освітніх програм», Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, схваленої Кабінетом Міністрів України від 14 грудня 2016 року № 988-р, на основі психолого-педагогічної теорії розвивального навчання та експериментально генетичного методу, у розробці яких безпосередню участь брали видатні українські вчені-психологи В. В. Рєпкін, С.Д. Максименко, О.К. Дусавицький, Ю. М. Швалб та інші [3].

Для забезпечення якісного викладання предметів у класах, які навчаються за системою розвивального навчання ДРiМ, двічі на рік наукові співробітники ННМЦ «Розвиваюче навчання» (О.А. Перепелицина, Г.В. Жемчужкіна та К.І. Мельник) спільно з Інститутом психології ім. Костюка НАН України проводять тематичні курси для педагогів з усіх областей України та знайомлять з методичними новинками.

Слід зауважити, що систему розвивального навчання продовжують досліджувати і удосконалювати харківські науково-методичні центри: Незалежний науково-методичний центр «Розвиваюче навчання», створений під керівництвом В.В. Рєпкіна та Г.М. Захарової, Центр психології та методики розвивального навчання, під керівництвом О.К. Дусавицького. Наполеглива праця науковців України забезпечує реалізацію освітньої програми «Система розвивального навчання ДРiМ (В. В. Давидова, В. В. Рєпкіна, С. Д. Максименка та ін.)» [1, с.8].

Головною метою системи розвивального навчання є формування в дітей уміння вчитися (тобто уміння вчити себе самотійно). «Уміння вчитися впродовж життя (lifelong learning)» – одна з головних компетентностей, необхідних для людини ХХІ століття. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти (2018), «навчання протягом життя» – це ключова компетентність, що передбачає опанування уміннями і навичками, необхідними для подальшого навчання, організацію власного навчального середовища, отримання нової інформації з метою застосування її для оцінювання навчальних потреб, визначення власних навчальних цілей та способів їх досягнення, навчання працювати самотійно і в групі» [2].

Розвивальне навчання – це система, яка найдовше протрималася на теренах вітчизняної освіти та пройшла непростий шлях до визнання. У чому ж секрет такого довголіття? Чому програма, започаткована ще в минулому столітті, залишається високоефективною, дієвою, конкурентно спроможною, сучасною, готовою до викликів сьогодення?

Система розвивального навчання орієнтована на формування в учнів *навчальної діяльності* як провідної: учень вчиться ставити навчальні цілі, розв'язувати задачі, аналізувати, перевіряти та рефлексувати. Це не лише розвиває мислення, а й формує стійке «вміння вчитися». Нова українська школа ставить завдання сформувати в учнів самостійність, ініціативність, здатність самостійно організовувати навчання та долати труднощі» [2].

Якщо обидві освітні моделі – як НУШ, так і система розвивального навчання ДРiМ – мають спільну ціль: **не стільки передати знання, скільки навчити вчитися, то чому все ж таки частина вітчизняних педагогів віддають перевагу розвивальному навчанню?**

Розглянувши співвідношення між інноваційною системою НУШ та психолого-педагогічною моделлю системи розвивального навчання ДРiМ, можемо побачити, що обидві моделі орієнтовані на розвиток особистості, ставлять дитину в центр освітнього процесу. Обидві системи **відмовляються від традиційного зазубрювання, бачать** «учителя – не як єдиного наставника та джерела знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини». Проте мають різну теоретичну основу та дидактичні підходи [4].

Критерій	НУШ (Нова українська школа)	Розвивальне навчання (ДРiМ)	Що спільного
Мета навчання	Компетентнісне навчання	Формування суб'єкта навчальної діяльності, здатного до саморозвитку	Обидві спрямовані на розвиток особистості, а не лише формування теоретичних знань
Підхід до дитини	Дитиноцентризм, навчання у співпраці, врахування індивідуальних особливостей дитини	Орієнтація на зону найближчого розвитку, учень виступає суб'єктом навчання	Особистісно орієнтований підхід, визнання активної ролі дитини
Методи навчання	Ігрові, діяльнісні, проєктні, інноваційні, інтегровані	Діяльнісний підхід: цілепокладання, планування, організація та реалізація цілей, аналіз та оцінка результатів діяльності; постановка навчальної задачі,	Діяльнісний підхід, активна участь дитини в побудові знань

		колективний навчальний діалог, понятійна гра.	
Форми навчання	Індивідуальна, фронтальна, робота в групах, в парах	Фронтальні, командні, парна робота, робота в малих групах	Перехід від пасивної моделі навчання до активної
Роль учителя	Наставник, фасилітатор, партнер у навчанні	Транслятор культурних знань. Ініціатор дитячої активності в опануванні культурними знаннями. Співавтор ідей	Учитель не просто подає матеріал, а створює умови для співпраці та розвитку
Модель взаємодії	Учитель – учень, учень – учень, учень – учитель	Учитель – учень, учень – учень, учень – учитель. Дитячі ініціативи. Авторські та учительські задуми	Свобода і відповідальність у стосунках між учасниками навчально – виховного процесу
Навчальна діяльність	Орієнтована на життєві компетентності та досвід дитини	Засвоєння школярами теоретичних знань (тобто наукових понять) і пов'язаних з ними загальних способів дій	Діяльність має сенс і значущість для учня – це результат його індивідуальних зусиль
Оцінювання	Формувальне, діагностувальне, підсумкове оцінювання, орієнтоване на прогрес	Самоконтроль, самоаналіз, аналіз діяльності, рефлексія	Оцінювання як засіб розвитку, а не покарання чи відбору. Право на помилку
Мотивація учня	Інтерес, життєва значущість, самореалізація	Навчальний інтерес переростає в навчальну потребу змінювати себе, як суб'єкта навчання	Внутрішня мотивація, інтерес до самого процесу пізнання
Тип мислення, що розвивається	Критичне, креативне, логічне, практичне	Теоретичне, діяльнісне, логіко-дедуктивне, рефлексивне	Обидві спрямовані на розвиток мислення, але акценти дещо різні

В основі теорії РН лежить навчальна діяльність, *де в центрі уваги – учень як активний суб'єкт пізнання*. Навчальна діяльність – це особлива форма активності учня, у процесі якої формуються узагальнені способи дій, наукові поняття. Основним елементом такої діяльності є навчальна задача, у ході роботи над якою, діти досліджують, відкриваючи для себе загальний спосіб дій. Виконання певних навчальних дій вимагає від учнів практичного моделювання, теоретичного мислення, співпраці в малих групах, діалогічного спілкування, контролю та оцінювання власних дій, узагальнення та рефлексії. Учитель при цьому, насамперед, виступає організатором, співавтором самостійної колективно-творчої діяльності учнів.

У системі РН вчитель не подає готові знання, а **створює умови для їх відкриття учнем**. Він організовує навчальний процес так, щоб:

- виникали проблемні ситуації;
- учні самостійно формулювали навчальні задачі;
- колективно обговорювали і знаходили способи їх розв'язання.

Учитель керує не процесом передачі знань, а **розвитком мислення**, підтримуючи активну пізнавальну діяльність. Він є **співрозмовником і партнером у навчанні**, стимулюючи дискусію, ставлячи відкриті запитання, спонукаючи до самостійних висновків. Він не домінує в розмові, а **будує навчання через співпрацю**, де думка кожного учня має вагу.

При цьому важливо, щоб учитель:

- **демонстрував процес власного мислення** (поміркуймо разом, як це вирішити...);
- був прикладом **розумової діяльності, аналізу, рефлексії**;
- допомагав учням усвідомити, як вони мислять.

Урок залишається основним елементом освітнього процесу. У системі розвивального навчання ми завжди маємо справу з проектом уроку. Проект – діяльність, спрямована на досягнення унікальних результатів. Це багатопозиційна діяльність учителя, націлена на моделювання умов для обміну діяльностями (учитель – учні).

У системі розвивального навчання урок суттєво відрізняється від традиційного. Його структура, мета і методи побудовані так, щоб стимулювати мислення, ініціативу та пошук [7].

У РН вчитель не мотивує оцінками або покараннями. Натомість він створює **навчальні ситуації, що викликають інтерес**, підтримує **внутрішню мотивацію** – бажання вчитися заради розуміння, визнає і підтримує **індивідуальний внесок кожного учня**. Його завдання – створити ситуацію успіху, щоб допомогти учням відчувати **радість пізнання**.

Проектування та реалізація уроку в системі РН відбувається за трьома ключовими лініями:

- предметно-логічна лінія
- структурно-діяльнісна лінія
- організаційно-комунікативна лінія.

Назва ліній	Зміст складових	На що спрямовані дії вчителя
Предметно-логічна лінія	Система наукових понять	Аналіз математичних та мовних явищ, «вирощування» компетентності, вміння застосовувати набуті знання в різних умовах

Структурно-діяльнісна лінія	Метод розв'язання навчальних завдань	Заохочення учнів до оцінки межі своїх знань; забезпечення умов для здійснення учнями квазидослідницької діяльності
Організаційно-комунікативна лінія	Навчальна дискусія	Забезпечення умов для нестратегічного спілкування учнів між собою і з учителем (добровільного та рівноправного висловлення гіпотез, обговорення та аргументованого обґрунтування тих чи інших дій)

Предметно-логічна лінія є визначальною для формулювання теми та мети уроку:

Тема уроку	Мета уроку
Програма з предмета як основа для визначення теми уроку. Врахування матеріалу підручника для конкретизації теми уроку. Добір завдань до уроку. Диференційоване домашнього завдання (3 – 4 класи). Добір завдань для діагностувальних робіт (2 – 4 класи).	Місце уроку в межах навчального завдання (етап постановки навчального завдання; етап розв'язання навчального завдання; етап контролю (самоконтролю) та оцінки (самооцінки) рівня засвоєння нового способу дії) як основа для висування мети уроку. Урахування всіх трьох ліній проектування уроку (предметної, діяльнісної, комунікативної) для уточнення мети уроку.

Структурно-діяльнісна лінія: метод розв'язання навчальних завдань:

- актуалізація учнями (самоконтроль та оцінку) наявного способу дії;
- ситуація «розриву» між наявним способом дії та розв'язанням конкретного завдання;
- прийняття та формулювання учнями проблеми, що виходить від недостатці знання;
- аналіз умов проблеми, висування та доказ гіпотез щодо розв'язання завдання;
- обрання гіпотези, що дозволяє розв'язати проблему;
- фіксація результатів у моделі (перетворення моделі);
- розв'язання часткових завдань, контроль та оцінка нового способу дії.

Основними навчальними діями під час розв'язання навчальних завдань є: контроль → оцінка → прийняття навчального завдання (виявлення та фіксація проблеми) → аналіз, → моделювання, → конкретизація.

Для забезпечення умов реалізації *організаційно-комунікативної лінії* учитель стимулює учнів до спілкування між собою і з учителем (добровільного та рівноправного висловлення гіпотез, обговорення та аргументованого обґрунтування тих чи інших дій), вдало добираючи форми групової або парної роботи. Дає чіткі інструкції та допомагає розподілити ролі. По закінченні такої роботи організовує перевірку-дискусію («Учнівська рада», «Естафета», «Вулик») [6].

Отже, урок у системі розвивального навчання – це не лише інструмент передачі знань, а передусім засіб розвитку особистості. Він формує учня як активного учасника освітнього процесу, здатного мислити, аналізувати і розвиватися. Ось чому науковець В.В.Репкін зазначав, що навчальна діяльність на уроці є універсальним засобом розвитку. Освоївши її, дитина виявляється здатною вчити себе там і тоді, де й коли в неї виникає в цьому потреба. Тому саме система розвивального навчання створює винятково сприятливі передумови для подальшого розвитку особистості.

Список використаних джерел:

1. Джерело педагогічних інновацій. Розвивальне навчання ДРiМ – лiдер Нової української школи. *Науково-методичний журнал*. Випуск № 4(32). Харків: Харківська академія неперервної освіти, 2020. 144 с. С.8.
2. Державний стандарт загальної початкової освіти URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2019-%D0%BF#Text>.
3. Затверджені освітні програми повної загальної середньої освіти, розроблені не на основі типових освітніх програм. URL: <https://sqe.gov.ua/diyalnist/osvitni-programi/zatverdzeni-osvitni-programi-povnoi/>.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
5. Наказ Міністерства освіти і науки України № 552 від 24 липня 2001 року «Про підсумки застосування психолого-педагогічної системи «Розвивальне навчання» (Ельконіна Д.Б., Давидова В.В. та інших) у загальноосвітніх навчальних закладах України.
6. Тіхонова Н.Г. Групова форма навчальної діяльності молодших школярів як ефективний засіб навчання. *Науково-методичний супровід функціонування інформаційно-освітнього простору регіону : Науково-методичний вісник № 53*. Кропивницький: КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського», 2017. 422 с. URL: [//drive.google.com/file/d/1-dC9dvjnmAL867vKSyJr5fFDgUeIw8hu/view](https://drive.google.com/file/d/1-dC9dvjnmAL867vKSyJr5fFDgUeIw8hu/view).
7. Урок в системі розвиваючого навчання (Особливості організації групової роботи). Вип.3-й. Уклад.: Кондратюк О.М., Толмачова І.М., Щилкунова З.І. Під ред. О.К.Дусавицького. Харків, 2002.
8. Чеснокова О.Г., Скоркіна Л.П., Шаульська О.С. за участю Мельник К.І. Розвивальне навчання в питаннях та відповідях. Харків: НМЦ «Розвиваюче навчання», 2012.